

Redaktørernes forord

Dette særnummer af Gransk sætter fokus på udviklingen i byerne ved Øresund på den tid, hvor begge sider af sundet tilhørte det danske rige. Der er lagt særlig vægt på at inddrage den arkæologiske viden, som er frembragt ved udgravninger i disse byer. Arkæologien kaster lys over nye sider af byernes udvikling, som vanskeligt lader sig belyse ud fra skriftlige kilder og historiske kort.

De elleve artikler er baseret på foredragene fra den dansk-svenske konference "Øresundsbyerne – fra urbanisering til renæssance" i 2014. Konferencen udsprang af et samarbejde mellem museumsinspektør Liv Appel fra Museum Nordsjælland og stadsantikvarie Anders Reisnert fra Malmø Museer, og for at understrege det dansk-svenske perspektiv foregik konferencen både i Helsingør og i Helsingborg. Det var oprindeligt tanken, at artiklerne skulle udgives som en bog. Det var imidlertid svært at skaffe midler til en publikation, der både berører Danmark og Sverige, samtidig med at Øresundsområdet er for stort til, at ét enkelt lokalmuseum alene kan forsvare at påtage sig udgifterne til udgivelsen. Da Rudersdal Museer, Furesø Museer, Museerne Helsingør og Museum Nordsjælland i 2019 gik sammen om udgivelsen af det nye online forskningstidsskrift Gransk.dk, var det oplagt at udgive artiklerne om Øresundsbyerne som et særnummer. Vor anmodning blev imødekommet, og redaktionen af dette nummer af Gransk består derfor af redaktionssekretær for Gransk Anders Bank Lodahl, der er museumsinspektør ved Rudersdal Museer, Liv Appel, der sidder i Gransks redaktion og Anders Reisnert, der sammen med Liv Appel var en del af den tidligere redaktion. Anne Bloch og David Earle Robinson fra Heritage Science & Language Services har foretaget engelsk korrektur, mens Eva Arnsfelt og Hanna Dahlström har været behjælpelig med henholdsvis dansk og svensk korrektur. Eventuelle fejl og mangler er vores eget ansvar. Vi vil takke alle de institutioner, der har bidraget med artikler, for deres deltagelse: Stockholms Universitet, Lunds Universitet, Københavns Universitet, Aarhus Universitet, Rigsarkivet i København, Kulturmagasinet Helsingborg, Malmø Museer, Københavns Museum og Museum Nordsjælland. Artiklerne gør det for første gang muligt at give en samlet præsentation af Øresundsbyernes udvikling og at se dem i en overordnet Øresundssammenhæng. Nogle artikler indkom til redaktionen allerede i 2016 (Kap. 2, 4-5 & 7-9) og i 2017 (Kap. 3 & 6), mens de sidste først blev færdiggjort i 2020, da det var besluttet at artiklerne skulle udkomme som et særnummer af Gransk (Kap. 10-12). I forbindelse med udgivelsen i Gransk har alle forfattere dog haft mulighed for at opdatere deres litteraturliste og gøre eventuelle tilføjelser. Endelig er alle artikler fagfællebedømt, og vi skylder de anonyme fagfællebedømmere tak for alle konstruktive kommentarer. Helsingør Kommune og Helsingborgs Stad har siden 1995 haft et formaliseret samarbejde om bl.a. byudvikling, turisme, arbejdsmarked og videregående uddannelser. Det var derfor naturligt at bede museerne fra de to byer om at være værter for konferencen om Øresundsbyerne i 2014. Vi siger tak til forhenværende museumschef Maibritt Bager fra Museerne Helsingør, der indledte konferencen på *Kulturværftet* i Helsingør, og til den daværende chef for Kulturmagasinet och Fredriksdal museer och trädgårdar i Helsingborg Joakim Thomasson, der afsluttede konferencen i *Dunkers Kulturhus*. Endelig tak til museumsinspektør Nils Engberg fra Nationalmuseet, der stod for konferencens workshops og til museumsinspektør Kjartan Langsted og Jannie Dam Ravn fra Museum Nordsjælland, der sammen med personale fra Museerne Helsingør og Kulturmagasinet i Helsingborg bidrog til en succesfuld planlægning og gennemførelse af konferencen.

Liv Appel, Anders Bank Lodahl og Anders Reisnert, den 1. december 2021

Indledning

FORFATTERE: Anders Reinsnert, Stadsantikvarie i Malmö Emeritus, Liv Appel, museumsinspektør på Museum Nordsjælland

EMNEORD: Øresundsbyerne, Lund, Lomma, Køge

Abstract

This publication presents 11 papers written by the speakers from the Swedish-Danish conference in 2014 about the Sound and the towns around it from their early urbanization to the renaissance. This introduction also includes the short history of Køge and Lund together with Lomma, which are not discussed in a separate paper.

Øresund er handelsvejen til Østersøen og har siden middelalderen været anset for at være det vigtigste af de danske sunde og bælter. De mange handelsskibe satte ligesom færgefarten mellem Sjælland og Skåne præg på udviklingen i byerne på begge sider af Sundet. Betegnelsen Øresundsbyerne henviser til byernes geografiske placering ved Øresund. Navnet optræder første gang på en runesten fra Mejlby ved Randers og viser, at Øresund har været betegnelsen for dette farvand i hvert fald siden vikingetiden (se Kap. 3). Øresund er ca. 118 km langt og op til ca. 28 km bredt, og det afgrænses fra de tilstødende farvande Kattegat i nord og Østersøen i syd ved linjerne: Gilbjerg Hoved-Kullen og Stevns Fyr-Falsterbo. Gennemsnitsdybden er ca. 11 meter, men der er målt dybder på op mod 40 m på den kun 4 km brede strækning mellem Helsingør og Helsingborg. På trods af gode sejlforhold lurede grunde og sandbanker bl.a. ved Falsterbo og Helsingør, og derfor findes nogle af de tidligste forsøg på at oprette fyrstationer langs Øresund (Kap. 5).

De danske byer ved Øresund var Helsingør, København, Dragør og Køge på den vestlige kyst, mens Helsingborg, Landskrona, Malmø, Skanör-Falsterbo og Lund med havnebyen Lomma lå på Øresunds østlige kyst, der i dag tilhører Sverige. Skånemarkederne og de gode landbrugsarealer var fra begyndelsen af 1100-tallet den væsentligste drivkraft for byvæksten i området. Da sildefiskeriet gik tilbage i 1400-tallet, fik Øresund med Erik af Pommerns (1396-1441) indførelse af Øresundstolden i 1429 en ny betydning som porten til Østersøen. Ressourcegrundlaget i byernes opland havde ikke alene indflydelse på indbyggernes mulighed for at drive handel og håndværk, men det påvirkede også byernes udformning. Køges store torv skal således ses i lyset af byens placering på det fugtige marineforland, hvorfra man solgte landbrugsvarer fra det store, frugtbare opland til købmænd fra de nordtyske hansestæder, bl.a. Lübeck og Rostock. I direkte modsætning til Køge står Helsingør, der oprindeligt ikke havde noget torv, fordi byen var omgivet af bakker og skove, og der derfor ikke kunne produceres ret mange fødevarer på det begrænsede opland. I stedet udviklede Helsingør sig med den voksende skibstrafik ind og ud af Østersøen til et knudepunkt for handel og søfart. I perioden fra 1429 til 1857, hvor byen var center for opkrævning af Øresundstolden, profiterede de mange danske og udenlandske købmænd på handel med de skibe, der kastede anker for at betale told i Helsingør.

(Kap. 4). For at kompensere for det lille opland, blev Helsingørs bebyggelse opført i karréer, så det indre rum kunne udnyttes til frugt- og køkkenhaver, hvor indbyggerne kunne dyrke deres egne frugter og grønsager.¹

Artiklerne i denne udgave af Gransk omhandler tiden fra urbaniseringen til renæssancen. Urbaniseringen i Danmark begyndte i årene 700-800 med byer som Ribe, Hedeby og Århus. Bydannelsen ved Øresund er senere, men de fleste steder har byerne sandsynligvis rod i ældre sæsonprægede bebyggelser, f.eks. fiskerlejer og markedspladser. Den ældste by i Øresundsområdet er Lund fra før år 1000, dersom man medregner den til Øresundsbyerne i kraft af sin direkte adgang til Øresund via Lomma. Lund var et trafikalt knudepunkt med usædvanligt mange sognekirker. Byen blev bispesæde omkring 1060 og var fra 1103 ærkebispesæde for hele Norden (se nedenfor). Den yngste af byerne i Øresundsområdet er Landskrona, der først blev grundlagt af Erik af Pommern i 1413.

Fig. 1. Øresund och de städer/byar som nämns i framställningen. 1585 Lucas Waghenar Jansson. Malmö Museer.

Den her behandlede periode afsluttes med renæssancen, der var kendetegnet af en overvældende interesse for antikkens kunst og kultur. I Danmark regnes renæssancen for tiden fra reformationen i 1536 til enevældens indførelse i 1660, hvilket er senere end i Sydeuropa. Slutningen af renæssancen falder sammen med de svenske angreb på København, Køge og Kronborg i årene 1658-1660. Selvom svenskerne opgav at erobre København, medførte krigen tilbagegang i Øresundsområdet, og ved Helsingør stod det pragtfulde renæssanceslot Kronborg i ruiner. Ved arkæologiske udgravninger på stationsområdet i Køge i 2014 er der påvist spor af de fæstningsværker, som svenskerne opførte under besættelsen i 1658, og som tidligere kun har været kendt fra historiske kort. De hidtidige arkæologiske undersøgelser tyder imidlertid ikke på, at de

¹ Schjerup Hansen: *Bystruktur og Havekultur*, 2008, s. 70.

projekterede fæstningsarbejder i Køge blev færdigstillet. Dette viser, hvor vigtig arkæologien kan være for tolkningen af historiske kilder og kort.

Ved freden i Roskilde i 1658 blev rigsgrænsen mellem Danmark og Sverige trukket midt ned gennem Øresund. Forsvenskningen af befolkningen i de gamle danske områder blev straks iværksat, og i Malmø, der kun ligger ca. 30 km øst for den danske hovedstad København, måtte man ligesom i resten af de skånske byer vende blikket mod Stockholm ca. 512 km mod nord. Helt frem til vor tid har den nationale grænse i Øresund udgjort en kulturel barriere, der har hæmmet samarbejdet mellem fagfolk i Danmark og Sverige, da man ligesom 350 år tidligere har forholdt sig til henholdsvis København og Stockholm. Kun i ringe grad er forskningsresultater derfor blevet formidlet over sundet, og der har ikke i tilstrækkeligt omfang været fokus på paralleludviklinger i Øresundsområdet. I dag er forholdene heldigvis anderledes - også på museumsområdet - takket være de kræfter, der i år 2000 førte til indvielsen af Øresundsbroen, der er den første faste forbindelse mellem Skåne og Sjælland.

Konferencen *Øresundsbyerne – fra urbanisering til renæssance* i 2014 udsprang af et samarbejde mellem museumsinspektør Liv Appel fra Museum Nordsjælland og stadsantikvarie Anders Reisnert fra Malmø Museer. For at understrege det dansk-svenske perspektiv foregik konferencen både i Helsingør og i Helsingborg. For at øge deltagernes kendskab til de to Øresundsbyer, blev der i forbindelse med konferencen arrangeret ekskursioner til historiske huse, kirker og klostre samt besøg på fæstningerne Kronborg og Kärnan, der tidligere vogtede over gennemsejlingen af sundet.

Dette særnummer af Gransk består foruden dette forord og indledningen af 11 artikler (Kap. 2-12), der belyser udviklingen i de forskellige byer ved Øresund og i området som helhed i perioden ca. 1000-1660. Artiklerne er opdelt i to dele: Nummeret indledes med de fire oversigtsartikler om Øresundsområdet (Kap. 2-5), og derefter følger syv artikler om byerne Helsingborg, Dragør, København, Landskrona, Helsingør, Malmö og Skanör-Falsterbo (Kap. 6-12). Ved konferencen blev der desuden holdt to udmærkede foredrag om Køge af museumsinspektør Nanna Holm fra Museum Sydøstdanmark og om Lund og Lomma af afdelingsleder Conny Johansson Hervén fra Kulturen i Lund (se omtale af byerne nedenfor).

Første del om Øresund omfatter fire oversigtsartikler. Indledningsvis gør professor Anders Andrén fra Stockholms Universitet opmærksom på de nære relationer og lighedstræk mellem Øresundsbyerne, der på væsentlige punkter adskiller sig fra byerne ved de danske bælter (Kap. 2). Herefter diskuterer professor Bjørn Poulsen fra Aarhus Universitet Øresund som region i middelalderen, og hvordan byerne i stigende grad kom til at fungere som gateways og indgik i et netværk (Kap. 3). Derefter følger en artikel af arkivar og seniorforsker Erik Gøbel fra Rigsarkivet i København, der viser, at Øresundstoldregnskaberne (1497-1857) ikke alene kan anvendes til undersøgelser af international handel men også kan kaste lys over regional og lokal skibsfart og varetransport (Kapitel 4). Den sidste artikel med overordnet tema er skrevet af lektor Carsten Jahnke fra Københavns Universitet, der undersøger sejladsen i Øresund. Den omfattede foruden handel og færgefart mellem byerne på tværs af sundet også skibstrafikken til sildemarkederne ved Øresund og til Østersøen (Kap. 5).

Anden del indeholder syv artikler, der hver især tager udgangspunkt i en by ved Øresund. Forfatterne har selv deltaget ved de arkæologiske udgravninger i disse byer og har førstehånds kendskab til udviklingen på stederne. To byer ved Øresund regnes traditionelt for tidlige middelalderbyer (1000-1150): Helsingborg og København. Helsingborg nævnes af Adam af Bremen ca. 1070 og ifølge Knud den Helliges gavebrev betalte

byen afgifter til kongen i 1085. Joakim Thomasson fra Kulturmagasinet i Helsingborg mener dog ikke, at Helsingborg blev en by før langt senere, og der at snarere var tale om en sæsonmarkedsplads (Kap. 6). Byvæksten i København begyndte i 1000-tallet, i 1160 kom København ind under Roskildebispen, i 1254 opnåede byen købstadsstatus og i 1420'erne blev København rigets hovedstad under Erik af Pommern. De tidlige bebyggelsesspor i København er udgangspunktet for artiklen af arkæologisk leder Jane Jark Clausen fra Københavns Museum, der gennem en længere årrække har stået for udgravninger i København. De arkæologiske undersøgelser tyder på, at halvkredsvolden om den såkaldte *Clemensstad* indrammede en sæsonplads med sildemarked i 1000-1100-tallet, og at der fandtes endnu et fiskerleje med *lerbotnar* og sildeskeletter på Kongens Nytorv i 1100-1200-tallet (Kap. 8). Stadsantikvarie Anders Reisnert fra Malmø Museer har skrevet en fyldig redegørelse om Malmøs udvikling fra et sildemarked i begyndelsen af 1100-tallet til Skånes vigtigste markedsplads og etablering en fast bebyggelse i nærheden af Sct. Petri Kirke i 1200-tallet. Før 1300 fandtes et vejssystem, og de første murstensbyggede huse var opført, da Malmø fik købstadsrettigheder senest i 1353 (Kap. 11).

Blandt de yngre byer i Øresundsområdet, der opstod i perioden 1150-1350, hvor der blev anlagt mange byer i Danmark, er Helsingør, hvis udvikling er beskrevet af museumsinspektør Liv Appel fra Museum Nordsjælland (Kap. 10). Udgravningerne i Helsingør kom først for alvor i gang efter 2006, og de hidtil mest omfattende undersøgelser i Helsingør fandt sted i forbindelse med opførelsen af Kulturvæftet og det nye søfartsmuseum på Sanden mellem middelalderbyen og Kronborg i årene 2009-2011. Helsingør nævnes første gang i Kong Valdemars Jordebog fra ca. 1231 og findes på købstadslisten fra ca. 1241, men bortset fra kirken er der endnu ikke fundet arkæologiske spor efter bygninger fra 1200-1300-tallet. Først i 1400-tallet tyder de arkæologiske kilder fra Helsingør på, at der skete et opsving, hvilket utvivlsomt hang sammen med indførelsen af Øresundstolden under Erik af Pommern. Køge er ligeledes fra højmiddelalderen, og byen blev anlagt på Sjællands østkyst med henblik på afsætning af landbrugsprodukter fra baglandet. Den fik købstadsprivilegier under Erik Menved (1286-1319) i 1288 og er næppe væsentlig ældre (se nedenfor). Endelig undersøger lektor Stefan Larsson fra Lunds Universitet den yngste af Øresundsbyerne, Landskrona, der er grundlagt i senmiddelalderen (1400-1536). Han tager udgangspunkt i byen som en social konstruktion, og betragter Landskrona ud fra forskellige teoretiske perspektiver (Kap. 9).

Et særligt fænomen var Skånemarkedet i Skanör-Falsterbo, hvor sildene fra efterårets fiskeri i Øresund fra slutningen af 1100-tallet blev nedsaltet og solgt til opkøbere, der kom fra de nordtyske hansestæder og andre byer i Nordeuropa. Kong Abel (1250-1252) tildelte markedet privilegier til gengæld for afgifter af handlen. Begge steder opførtes kirker og borge for at beskytte handlen. Først i Skanör i 1200-tallet og ca. 1300 i Falsterbo, der efterhånden tog over. Anders Reisnert har sammenfattet resultaterne af de mange udgravninger i området (Kap. 12). Handlen ved Skanör-Falsterbo fik stor betydning for hele Øresundsområdet, og der opstod lignende sildemarkeder flere andre steder i området. Det største af disse markeder fandt sted ved Dragør fra midten af 1200-tallet, og det fik privilegier af Valdemar Atterdag (1340-1375) i 1342. Niels Knud Liebgott, der deltog i Nationalmuseets udgravningskampagner i begyndelsen af 1970'erne, har beskrevet udviklingen ved Dragør og resultaterne af udgravningerne i Stakhaven, hvor bebyggelsesudviklingen kan følges fra ca. 1350 til begyndelsen af 1600-tallet (Kap. 7).

Da det desværre ikke er muligt at bringe foredragene om Køge samt Lund og Lomma som artikler skal disse byer indledningsvis kort omtales.

Køge

Køge eller *Nykøge* blev anlagt på en strandeng og fik privilegier under Erik Menved i 1288, der lovede skattefrihed til alle, der opførte huse i byen i løbet af de næste fire år.² Gammel Køge var en landbebyggelse, der ud fra de arkæologiske fund af Østersøkeramik har rødder i 1100-tallet og lå ved Gammel Køgegård ca. 2 km oppe ad Køge Å. Her har man påvist hulveje og en ladeplads ved åen ved navn Gammel Havn. Omkring 200 m nord for gården har Nationalmuseet fundet fundamenter af en ødekirke og kalkstensgrave fra tidlig middelalder.

Fig. 2. Plan over det middelalderlige Køge, der lå nord for Køge Å ved udløbet i Køgebugt og Øresund. Byen var omgivet af en halvkredsvold. Havnen lå indenfor volden men flyttedes til åmundingen. Sognekirken 1200-tallet (A), Gråbrødreklosteret, 1484 (B), Sankt Gertruds Kapel, 1394 (C) og Helligkors Kapel, sen 1400-tal (D). (Efter: Kristensen & Poulsen: *Danmarks byer i middelalderen*, 2016, s. 133.)

Den nye by Køge blev planmæssigt udlagt på en strandeng med et retvinklet gadenet, sognekirken Sct. Nicolai og et stort torv. Byens andre kirkelige institutioner er fra slutningen af 1300- og 1400-tallet.³ Den fugtige grund blev drænet med grøfter, og byen blev omgivet med vold og voldgrav for at markere dens grænse og som et værn mod oversvømmelser og ydre fjender. De første arkæologiske undersøgelser fandt sted i gaden, *Bag Haverne*, og her målte voldens fod ca. 10 m og voldgraven, der var vendt mod stranden, var ca. 3 m bred. Volden var bygget af jord fra voldgraven, og man kunne se, at den nogle steder var opført ovenpå et stabiliserende lag af grene og tørv. Efterfølgende udgravninger tyder dog på, at opbygningen af volden og voldgraven er ganske uensartet, og at dateringen af voldens faser er kompliceret.⁴ Ud fra arkæologiske udgravninger fremgår det, at torvet var belagt med strandsten, og at man jævnligt udlagde sand for at planere området. Da kulturlaget på torvet er tyndere end andre steder i middelalderbyen, er det tydeligt, at affaldet ikke fik lov til at ophobe sig på torvet.⁵

² *Diplomatarium Danicum*, 2. Rk., Bd. 3, 1938, nr. 30.

³ *Danmarks Kirker* III, bd. 1, 1944, s. 166.

⁴ Personlig meddelelse fra Annemette Kjærgård, Museum Sydøstdanmark.

⁵ Kristensen & Poulsen: *Danmarks byer i middelalderen*, 2016, s. 199; Rasmussen: 'Køge Torv', 1978/1982, s. 75–82; Ott: *Køges byplan*, 1985.

Fig. 3. Skibsvraget fra byggeplads SH3-3 i Sønder Havn, Køge. Skibet blev bygget i Nederlandene i slutningen af 1520'erne og strandede syd for indsejlingen til Køge Havn i slutningen af 1500-tallet. Foto: Museum Sydøstdanmark.

Der er mange historiske huse i Køge, og de ældste bindingsværkshuse stammer fra begyndelsen af 1500-tallet. Den lille bod beliggende i Kirkestræde 20 er ifølge indskriften på bjælken over døren dateret til 1527.⁶ Slagtergården fra Torvet 14 indeholdt tre boder og er flyttet til Køge Museums gård. Ligesom bygården i Kirkegade 13 er denne bygning opført i to stokværk, for at give plads til magasiner i overetagen.⁷ Der er gennemført arkæologiske udgravninger i forbindelse med renovering af byens historiske huse. Ved en arkæologisk undersøgelse i Kapellangården (1633) også kaldet Sct. Birgittes Stenhusgård (1507) i Kirkestræde 23 blev der i 2007-2008 undersøgt to middelalderlige kældre.⁸ Den ældste havn er lokaliseret et stykke oppe ad Køge Å ved broen i byens sydlige udkant. Ved udgravninger ved *Fændediget* har man påvist en sekvens af bolværker, der blev anlagt og udskiftet efterhånden, som området langs åen blev fyldt op. Havnen blev flyttet til å-udløbet i 1409-1410, og i 1500-tallet blev der anlagt en vej over det sumpede terræn mellem torvet og den nye havn.⁹ Ved den tidligere kystlinje, syd for åens udløb, blev der i 2018 udgravet et klinkbygget skib, der var bygget i 1520'erne.¹⁰

⁶ Kristensen & Poulsen: *Danmarks byer i middelalderen*, 2016, s. 408; Engquist: 'Gårde, huse og lejevåninger', 1985, s. 171-175.

⁷ Kristensen & Poulsen: *Danmarks byer i middelalderen*, 2016, s. 413-414, Engquist & Munch: 'Slagtergården fra Torvet i Køge', 1973-1975; Johansen: *Middelalderbyen Køge*, 1986, s. 67-68.

⁸ Rasmussen: 'Kapellangården i Køge og dens middelalderkældre', 2009, s. 17-41.

⁹ Johansen: *Middelalderbyen Køge*, 1986, s. 30-32; Rasmussen: 'Bolværker og Skibsbroer i Køge', 2003, s. 40-41; Rasmussen: 'Havneforhold og bolværker i Køge', 2005.

¹⁰ Etheridge: Beretning Nordre Havnekaj i Køge, KNV00048-02, 2014.

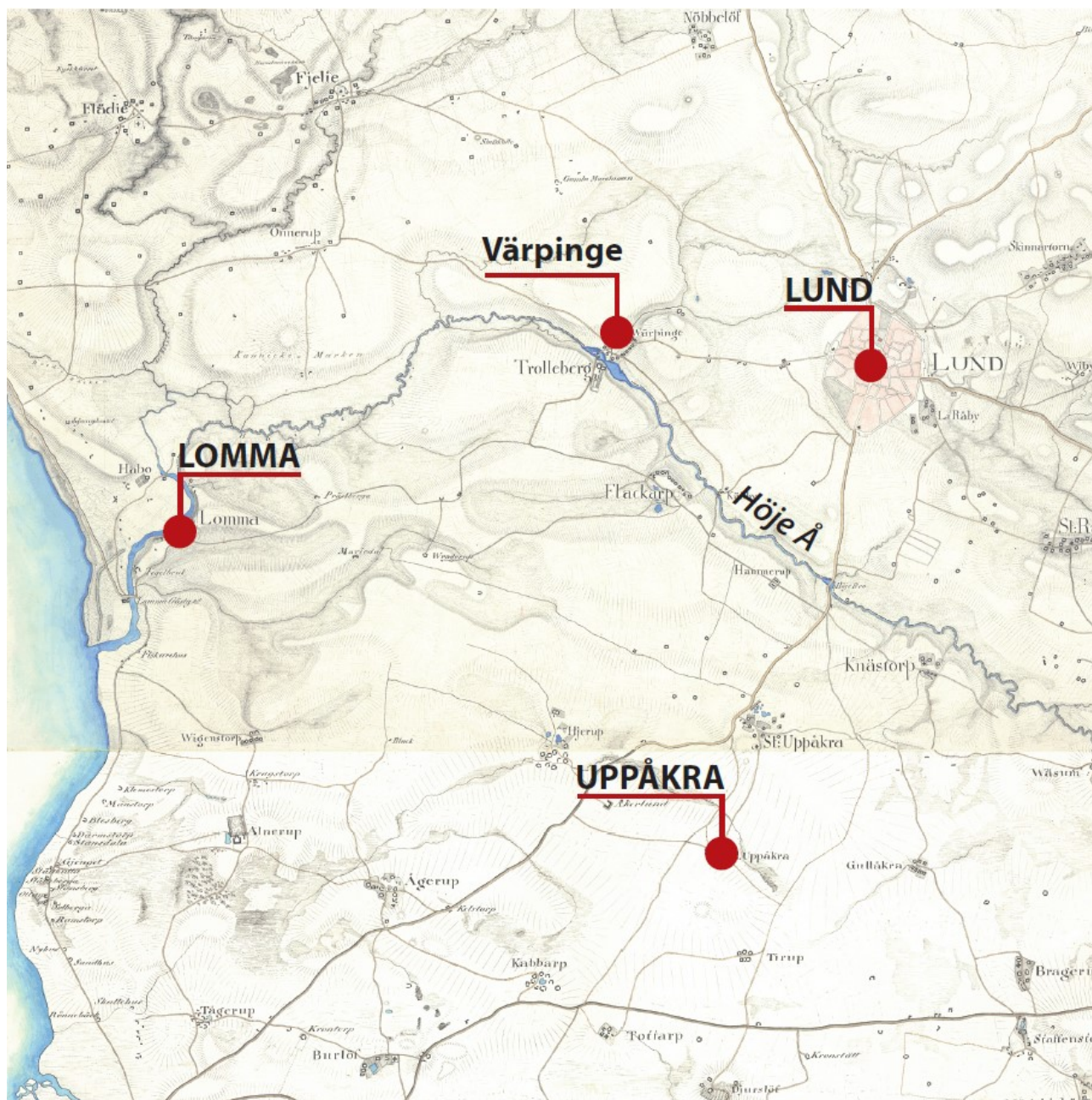

Fig. 4. De orter som nämns ved Lund och Lomma har markerats med röda punkter. Høje Å har färglagts med blått. Kartunderlaget är från Skånska Rekognoseringskartan från 1812. Grafik: Petter Lönnegård 2021.

Lund och Lomma

Lund är Skånes äldsta stad och under medeltiden säte för kyrkoprovinsen Dacias ärkebiskop. Maria Cinthio har konstaterat att det kristna gravfält som påträffades norr om domkyrkan i slutet av 1800-talet är gammalt, mycket gammalt. Dendro-datering av stockkistor visar att gravfältet var i bruk redan 979/980. Gravfältet har alltså använts under Kung Harald Blåtands tid (940–986). Skåne integrerade han i Danmark omkring 960, sedan han tagit korset. Han blev kristen, när han gifte sig med Tova, Obotriternas furste Mistivojs dotter. Det

har visat sig att gravarna är grävda ned genom ett relativt tjockt bosättningslager, som visar att platsen nyttjats en tid före gravfältets etablering. Bland fynden i bosättningslagret finns spår av en guldsmedja.¹¹

Man är frestad att koppla samman avvecklingen av det hedniska kulthuset i Uppåkra, som kan ha skett ca. 950 e.kr,¹² med detta tidigkristna gravfält. När Harald bemäktigar sig Skåne kring denna tid är han kristen. Strax efter maktövertagandet kan man hypotetiskt tänka sig, att Harald avvecklar hednatemplet i Uppåkra och flyttar över kungsgården därifrån till Lund. Det dröjer dock några årtionden innan övrig verksamhet i Uppåkra flyttar till Lund.

Möjligen har Höje Å, som skiljer Lund och Uppåkra åt, använts för båttrafik med pråmliknande farkoster redan under järnålder. Gården Värpinge, belägen mellan Lund och kusten kan ha fått sitt namn efter, att man varpat farkoster förbi denna plats.¹³ Några arkeologiska belägg för båttrafik längs ån finns dock inte.

Vid Höje Ås mynning ligger Lomma, som möjligen kan betecknas som stad 1085 och kan ha varit hamnplats knuten både till Uppåkra och Lund under järnålder och äldre medeltid.¹⁴ De arkeologiska spåren i Lomma har förstörts av storskalig industrialism men en påvebulla i form av ett blysigill från påven Eugenius III:s pontificat (1145–1153) har påträffats här.¹⁵

Ärkebiskoparna i Lund har haft en egen hamn vid Lödde Ås mynning kallad Lödde Kar. Denna har preliminärt daterats till 1000-talet och nyttjats till mitten av 1500-talet. Möjligen har hamnen använts en tid av Lundaborna.¹⁶ I närheten finns en av ärkebiskopens borgar sedan 1100-talet, Borgeby. Dessförinnan fanns en ringborg från Harald Blåtands tid på platsen.¹⁷

Från det att staden Malmö etablerats under 1200-talets första hälft, kanaliserades Lunds sjöfart via denna stad,¹⁸ och så är det delvis fortfarande.

¹¹ Cinthio: 'En kyrkogård från Harald Blåtands tid', 2018, s. 13 ff.

¹² Larsson & Lenntorp: 'The Enigmatic House', 2004.

¹³ Ödman: 'Vattenvägen till Lund, med början i Nybroån', 2018, s. 186 ff.

¹⁴ Skansjö: 'Malmös tidigmedeltida föregångare?', 1980, s. 6–21.

¹⁵ Carelli: 'Hamnplatsen Lomma', 2012, s. 176.

¹⁶ Carelli: 'Hamnplatsen Lomma', 2012, s. 176.

¹⁷ Ödman: 'Borgeby från Arilds tid till Spegels dagar', 2014, s. 20 ff.

¹⁸ Skansjö: 'Malmös tidigmedeltida föregångare?', 1980, s. 6 ff.

Litteraturliste

Utrykt materiale

Etheridge, M.R.: Fjernvarmetracé Nordre Havnekaj, Køge, overvågningsberetning, KNV00048-02, Museum Sydøstdanmark, 2014.

Trykt materiale

Carelli, P.: 'Hamnplatsen Lomma', *Lunds Historia- staden och omlandet* (1), Medeltiden, En metropol växer fram (990–1500), Värnamo, 2012.

Cinthio, M.: 'En kyrkogård från Harald Blåtands tid', I M. Cinthio & A. Ödman (red.): *Vägar mot Lund*, Lund, 2018.

Danmarks Kirker III, bd. 1, 1944, s. 166-271.

Diplomatarium Danicum: 2. Rk., Bd. 3, Udg. af Det danske Sprog og litteraturselskab, København, 1938.

Engquist, H.H.: 'Gårde, huse og lejevåninger. I H. Nielsen (red.): *Køge bys historie 1288-1988*, bd. 1, 1288-1850, 1985, s. 133-198.

Engquist, H.H. & Munch, T.B.: 'Slagtergården fra Torvet i Køge. Et senmiddelalderligt bindingsværkshus på Køge Museum'. *Køge Museum*, 1973-75, s. 5-52.

Johansen, M.: *Middelalderbyen Køge*, Aarhus 1986.

Kristensen, H.K. & Poulsen, B.: *Danmarks byer i middelalderen*, Aarhus Universitetsforlag, 2016.

Larsson, L. & Lenntorp, K. M.: 'The Enigmatic House', I L. Larsson (red.): *Continuity for centuries: a ceremonial building and its context at Uppåkra, southern Sweden*. Serie Acta Archeologica Lundensia, Series: Uppåkrastudier nr. 10, Stockholm, 2004.

Ott, S.: 'Køges byplan – nogle betragtninger over, hvordan Køge fik sin form', I H. Nielsen (red.): *Køge bys historie 1288-1988*, bd. 1, 1288-1850, 1985, s. 83-106.

Rasmussen, U.F.: 'Arkæologi 78. Resultater fra Køge', *Historisk årbog for Roskilde amt 1998*, s. 113-121.

Rasmussen, U.F.: 'Bolværker og Skibsbroer i Køge', *Køge Museum 2003*, s. 37-58.

Rasmussen, U.F.: 'Havneforhold og bolværker i Køge', Bolværker - fra middelalderen og nyere tid: Indlæg fra et seminar afholdt af Næstved Museum 24. maj 2002, Næstved Museum, 2005, s. 101-114.

Rasmussen, U.F.: 'Kapellangården i Køge og dens middelalderkældre', *Køge Museum*, 2009, s. 17-41.

Schjerup Hansen, J.: Bystruktur og havekultur. Mellem senmiddelalder og renæssance. En

kartografisk aflæsning og analyse af Øresundsregionens byer, København: Museum Tusculanum, 2008.

Skansjö, S.: 'Malmös tidigmedeltida föregångare? Om Lomma som stadsbildning eller bondby enligt det äldsta skriftliga källmaterialet', *A/e* 1980/2, Lund, 1980, s. 6–21.

Ödman, A.: 'Borgeby från Arilds tid till Spegels dagar', *Släktbron*, årgång 30, Kävlingebygdens släkt-och folklivsforskare, Kävlinge, 2014, s. 20–30.

Ödman, A.: 'Vattenvägen till Lund, med början i Nybroån', I M. Cinthio & A. Ödman (red.): *Vägar mot Lund*, Lund, 2018.